

تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و پاکستان و تاثیر آن بر امنیت نواحی مرز شرقی

دکتر فرهاد حمزه *

علی رنجبر کلور **

چکیده

امنیت و آرامش مرز های سیاسی از جمله عواملی است که باعث توسعه هر کشور نقش مهمی ایفا می کند. در سالهای اخیر برخی اقدامات در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران توسط کشورهای همسایه و یا کشورهای فرا منطقه ای ، زمینه های ناامنی را فراهم آورده است. لذا با درک این مفهوم ، شناخت ویژگیهای مرز های شرقی و روابط ایران و کشور پاکستان با نگاهی دقیق تر به مشکلات مناطق مرزی مشترک دو کشور داشته ایم. مرز شرقی ایران به خاطر دور بودن از مرکزیت سیاسی ، عدم برقراری روابط مطلوب بین دو کشور ایران و پاکستان همواره ما با ناامنی هایی نظیر قاچاق مواد مخدر ، کالا ، تردد غیرمجاز اتباع خارجی ، شرارت ، حمل سلاح و اعمال تروریستی مواجه بوده است . این تحقیق در پی پاسخ گفتن به این سئوالات است. که آیا امنیت در محور شرق متاثر از روابط سیاسی ایران و پاکستان است ؟ همچنین آیا پیوند های ژئوپلیتیکی دو کشور ایران و پاکستان در شکل گیری امنیت مرزهای شرقی موثر است ؟ جهت پاسخ گویی به سئوالات تحقیق از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی به تبیین و تشریح عوامل موثر در همگرایی و واگرایی روابط دو کشور پرداخته شد. نتایج تحقیق نشان می دهد که ، امنیت در محور شرق متاثر از روابط سیاسی دو کشور می باشد و همگرایی این روابط در برقراری امنیت در نواحی مرزی تاثیر گذار است . در نهایت در جهت تحکیم ، بسط و گسترش روابط بین دو کشور همسایه اسلامی با توجه به پیوندهای ژئوپلیتیکی پیشنهاداتی برای تامین امنیت در نواحی مرز شرقی ارائه گردیده است .

واژگان کلیدی : امنیت ، ژئوپلیتیک ، روابط ژئوپلیتیکی ، ایران ، پاکستان ، دکترین تعامل

سازنده، همگرایی و واگرایی

*دکتری در جغرافیای سیاسی، مدرس مدعو گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

**کارشناس ارشد رشته جغرافیای سیاسی

تاریخ دریافت: ۸۹/۸/۳۰ تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۲/۱۴

مقدمه:

هر کشوری برای بقای نیازمند امنیت چه داخل و چه در خارج از مرزهای خود می باشد و برای حیات سیاسی خود باید با همسایگان خود رابطه خوبی داشته باشد. با توجه به اینکه ایران با ۱۵ کشورها همسایه است و جزء پُر همسایه ترین کشورها محسوب می شود یا به عبارتی هم دارای همسایه از طرف مرز خاکی و هم از طرف مرز آبی است هر گونه چالش در این همسایگان امنیت کشور ایران را با تهدید جدی مواجه می نماید.

کشور ایران به خاطر قدمت طولانی حکومت و ارتباط تنگاتنگ با همسایگان در گذشته و هم اکنون می تواند بر کشورهای اطراف خود تأثیر بگذارد و هم تأثیر بپذیرد. با توجه به اصول حاکم بر روابط سیاست خارجی بر اساس سند چشم انداز تدوین و تصویب گریده است و انتظار می رود که ایران کشوری باشد دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فن آوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی و الهام بخش در جهان اسلام، فعال و موثر در جهان اسلام و کشوری امن، مستقل و مقتدر با سازمان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه جانبه و پیوستگی مردم و حکومت، دارای تعامل سازنده و موثر در جهان و همسایگان بر اساس عزت، حکمت و مصلحت. لذا کشورمادر محور شرق بانامی هایی روبرو است. بنابراین برای ایجاد رابطه با کشور همسایه پاکستان لازم است کنکاشی در روابط دو کشور صورت بگیرد.

بیان مساله:

کشور ایران در شرق ۸۹۱ کیلومتر با پاکستان مرز مشترک دارد (نامی ، ۱۳۸۸ : ۴) با وجود اینکه کشور پاکستان از نظر تمدن جزء عقبه تمدن ایرانی محسوب می شود. این سؤال برای مطرح می شود که چرا در جهانی که بسیاری از کشورها در فکر برداشتن مرزه در راه رسیدن به یک نوع همگرایی و اتحاد هستند. در حالی که ما در قرن ۲۱ هنوز نتوانستیم ارتباط خوبی با همسایگان خود خصوصا در محور شرق با افغانستان و پاکستان برقرار نماییم و باز طبق ادوار گذشته ما در این مرزها شاهد ناامنی هایی هستیم. جواب سوال زیر را از طریق بررسی ژئوپلیتیکی روابط ایران و پاکستان و تاثیرات آن بر نواحی مرزی شرقی جستجو خواهیم کرد. به همین خاطر این پژوهش را با دو سؤال زیر آغاز می کنیم.

سئوالات تحقیق: ۱- آیا امنیت در محور شرق متأثر از روابط سیاسی ایران و پاکستان است؟ و علاوه بر این پرسش دیگری نیز مطرح می گردد ۲- پیوندهای ژئوپلیتیکی در شکل امنیت در نواحی مرزی شرق موثر است؟

فرضیه های تحقیق: با توجه به سئوالات تحقیق دو فرضیه مطرح است.

الف: امنیت در محور شرق در روابط دو کشور ایران و پاکستان تأثیر گذار است.

ب: پیوندهای ژئوپلیتیکی ایران باعث شکل امنیت در نواحی مرز شرقی ایران می شود. در این

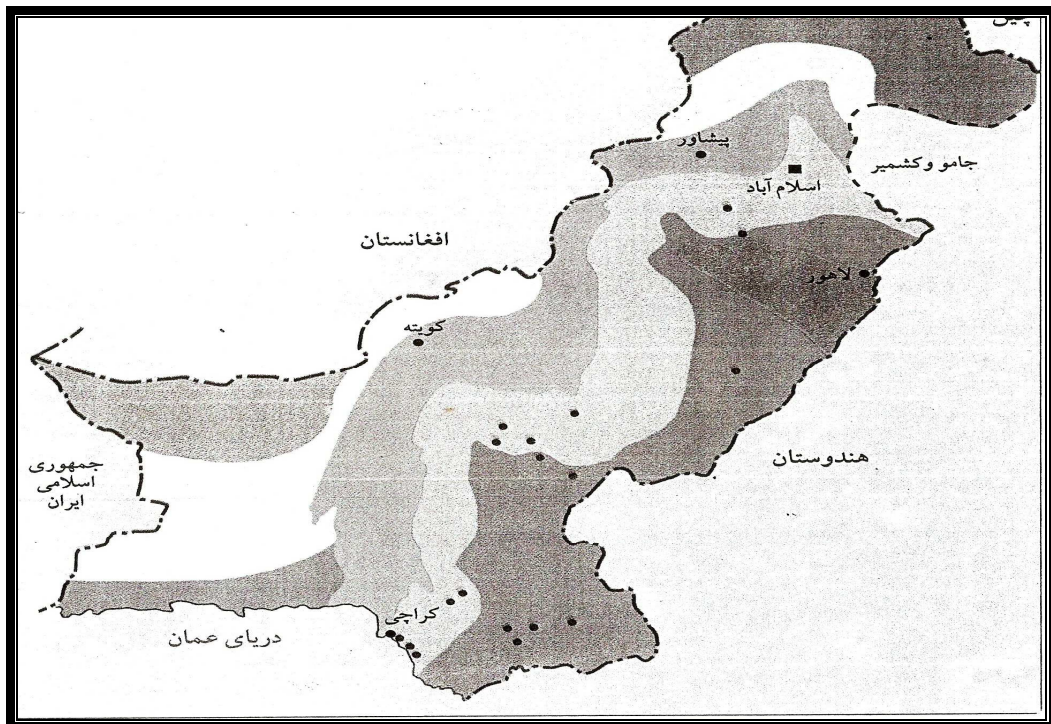
تحقیق سعی شده است از روش توصیفی - تحلیلی به سئوالات فوق پاسخ خواهیم داد.

قلمرو مکانی تحقیق: در شرق ایران کشورهای افغانستان و پاکستان واقع شده اند که از دهانه ذوالفقاری تا کوه ملک سیاه ۹۴۵ کیلومتر با افغانستان و از کوه ملک سیاه تا دهانه خلیج گواتر ۹۸۷ کیلومتر با کشور پاکستان هم مرز است. (مینایی، ۱۳۸۶: ۱۲۱) برخی از محققان معتقدند که کشور ایران دارای سه امتیاز است:

- ۱- متصل به اوراسیاست و از موقعیت بری برخوردار است.
- ۲- به سبب دارا بودن سواحل طولانی در خلیج فارس از موقعیت بحری برخوردار است.
- ۳- به لحاظ در اختیار داشتن تنگه هرمز دارای موقعیت گذرگاهی است. (اطاعت، ۱۳۷۶: ۳۹) از سوی دیگر نقش مرکزیت ایران ناشی از موقعیت جغرافیایی است که به ایران امکان می دهد تا به عنوان پل ارتباطی میان شرق و غرب و نقش ارتباطی میان قاره ای برای ترا نزیت محموله های نفتی را ایفا کند. افزون بر این انتقال منابع نفتی و انرژی منطقه خزر - آسیای مرکزی تنها از راه ایران به صرفه است که به بازارهای بین المللی صادر شود. از سوی دیگر مرز کشور پاکستان در سال ۱۹۴۷ از هند جدا شده این کشور با نام دین اسلام تاسیس گردید. اسلام دین رسمی این کشور است و ۹۸ درصد جمعیت پاکستان پیرو این دین هستند. (فرزین نیا، ۷۶: ۲۱) و تنها علت وجودی تاسیس این کشور دین مبین اسلام است که از لحاظ دینی و فرهنگی با کشورها پیوند هایی دارد. پاکستان با کشور ایران برای رهبری جهان اسلام و همچنین برای نفوذ در افغانستان و آسیای مرکزی رقابت دارد اما روابط دو کشور به خاطر مسائلی از قبیل قوم بلوچ (که در دوسوی مرز دو کشور پراکنده هستند)، قدرت هسته ای پاکستان، نفوذ آمریکا در این کشور و ... اختلافاتی پیدا کرده و در روابط آنها تنش وجود دارد. (نامی، ۱۳۸۸: ۳۱۲).

ایالت بلوچستان: مرکز آن شهرکوئته است. در این ایالت و در جهات مختلف، کوه ها گسترده تر شده اند. بزرگترین بیابان پاکستان در بلوچستان است. ذخایر گاز طبیعی «درسو» جزو بزرگترین منابع گاز طبیعی جهان شمرده می شوند. این ایالت حدود ۴۴ درصد خاک پاکستان را شامل می شود. (نظیف کار و نوروزی؛ ۲۳: ۱۳۸۲_۲۴).

نقشه شماره ۱: تقسیمات سیاسی پاکستان و همجواری با ایران

منبع: (محمدی، ۱۳۸۵: ۸)

چارچوب تئوریک تحقیق:

اختلافات دیدگاهی در مورد تعریف، ابعاد و مشخصه های امنیت ملی ناشی از دو مسئله عمده ماهیت

پیچیده و مبهم این مفهوم و همچنین پیدایش رویکردهای متفاوت امنیتی با توجه به تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می باشد. با این وجود، مطالعه رویکردهای امنیت ملی به ویژه در کشور های در حال توسعه بیانگر آن است که دو مفهوم «توسعه» و «امنیت» همواره پایه های اصلی دغدغه و نگرانی مقامات این کشورهاست. نخبگان حکومتی همواره در پی ایجاد معادله ای بوده اند که بتوانند بر اساس آن رابطه بین این دو مفهوم را تعریف و بدین ترتیب دورنمای روشنی از آینده کشورشان ترسیم کنند. برنامه راهبردی و بلندمدت کشورهای در حال توسعه برای توسعه و امنیت پایدار نیز بر مبنای دو اصل زیر استوار است:

۱- در حوزه های داخلی و خارجی، فرصت ها و منابع قابل توجهی وجود دارد که می توان از آنها به عنوان پشتوانه تحقق اهداف بلند مدت استفاده کرد؛

۲- آسیب ها، تهدیدات و چالش های این کشورها در حوزه های سیاسی، اجتماعی-اقتصادی و نظامی قابل توجه و مهم است.

مفاهیم توسعه و امنیت و تعریف رابطه بین آنها ما را به این نتیجه می رساند که: الف) توسعه، مولد امنیت است؛ بنابراین عقب ماندگی یک کشور در مسایل اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و فناوری باعث افزایش ضریب آسیب پذیری کشور و در شرایطی منجر به تهدید امنیت ملی می شود. ضمن این که توسعه و افزایش قدرت ملی یک کشور، مقدمه تأمین امنیت ملی آن خواهد بود. ب) امنیت، بستر ساز توسعه

است؛ بدین معنی که توسعه تنها در بستر امنیت شکل می گیرد. (مومن زاده ، ۱۳۸۸ : ۲۸) امنیت ملی یکی از اهداف اصلی جوامع و نظامهای سیاسی محسوب می شود. ایجاد و حفظ امنیت و در پی آن افزایش ثبات و توسعه منافع ملی ، همواره مد نظر رهبران سیاسی و مردم کشورهاست ، بنابراین برای نیل به آن ضروری است تا اقدامات گوناگونی بعمل آید. یکی از اینگونه اقدامات ، شناسایی تهدیدات و عوامل برهم زننده امنیت است. از مهمترین مقتضیات شرایط کنونی کشور درک واقع بینانه از جامع ، تحولات ، فرصت ها، ظرفیت ها، تهدیدات ملی و نگرانی هایی است که در شرایط کنونی با آن مواجه هستیم . تنها با درک واقع بینانه از شرایط است که می توان با تدبیر و تمهید به حل مشکلات جامعه همت گماشت و از فرصت ها برای تعمیق روند توسعه و تأمین امنیت ملی کشور بهره برداری نمود. واژه امنیت به عنوان یک مفهوم عام تمامی شؤونات و ابعاد زندگی انسان را در بر می گیرد و با بقای نفس و صیانت از حیات و موجودیت انسان پیوند می خورد. در واقع امنیت تضمین کننده حیات و بقای انسان و موجود زنده می باشد. امنیت عبارتست از توانایی کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی یا ملی (بلیس، ۱۹۷۸، : ۲۹) امنیت عبارتست از : وجود شرایط برای حفظ و برقراری اقداماتی که کشور را از نفوذ دشمن نگه دارد (برژینسکی، ۱۳۶۹ : ۱۲) مفهوم امنیت مرکب از چندین ارزش ملی است. این ارزشها عبارتند از : پاسداری از بقای سیاسی و سرزمینی کشور ، تضمین بقای ارگانیک (فیزیکی و جمعی) مردم، ایجاد شرایط لازم برای رفاه اقتصادی ، تأمین و حفظ هماهنگی میان اقوام و طوایف درون کشور. تعریفی نیز پیترسون و سینوسی بر پایه تعریف کاربردی شورای امنیت ملی آمریکا به شرح زیر ارائه داده اند. امنیت عبارتست از: حفاظت جامعه از لطمه خوردن به نهاد ها و ارزشهای بنیادی آن. (ماندل، ۱۳۷۷ : ۴۳). در واقع امنیت رابطه ی نزدیکی با روابط یک کشور با کشورهای دیگر دارد .

پس «سیاست بین المللی، مثل هر سیاست دیگری کشمکش برای کسب قدرت است.» البته مورگنتا نیز می پذیرد که کسب قدرت ممکن است هدف نهایی نباشد اما تأکید می کند که هدف نهایی هرچه باشد ، کسب قدرت هدف فوری و بلا فصل است. (قوام، ۱۳۸۸ : ۵۹)

امنیت ملی متکی به پیشبرد امر همکاری بین المللی و حتی همپیوندی بین المللی است. در دنیای کنونی هر روز بیش از پیش پی برده می شود که افزایش میزان امنیت یک کشور به افزایش میزان امنیت دیگر کشور ها وابستگی دارد و این امر کمتر از امنیت ملی حائز اهمیت نیست. (روشندل ، ۱۳۷۴ : ۸) لذا همگرایی عبارتست از فرایندی که طی آن رهبران سیاسی کشورهای مختلف متقاعد و راغب می شوند تا وفاداری و فعالیت های سیاسی خود را به سمت مرکز جدیدی سوق دهند تا نهادهایش صلاحیت تصمیم گیری و رای ملی داشته باشند. (سیف زاده، ۱۳۸۶ : ۱۹۱). واگرایی عبارتست از فرآیندی که طی آن واحدهای سیاسی و دولتها از همدیگر دور شده و در اثر آن زمینه های بحران و جنگ فراهم می آید. (قوام، ۱۳۸۸ : ۲۲۹) و تجزیه عبارتست از : شکستن یک کلیت یا سیستم به اجزاء و بخشهای کوچکتر بنحوی که وجود و کارکردهای آن نابود گردد.

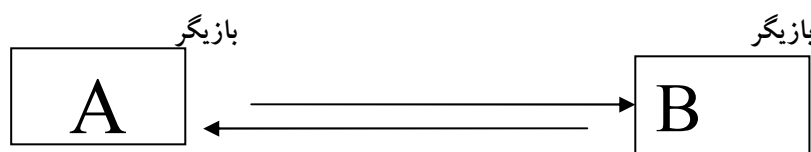
ویژگیهای سیستم های همگرا

۱- عموماً به صورت دموکراتیک اداره می شوند. ۲- به نقش و اعتبار همکاریهای اقتصادی-سیاسی و ایجاد علقه های فرهنگی و اجتماعی معتقدند و به آن اهمیت بیشتری می دهند. ۳- در آنها احساسات و منافع و حاکمیت ملی در جهت منافع بین المللی کنترل و محدود می شود. ۴- رهبران آنها دارای جهان بینی واقع نگری و خصوصیات فردی برون گرا هستند. ۵- میل به بقا و حس مسئولیت برای مسائل فراملی و سرنوشت نوع بشر و تعالی انسانیت در آنها وجود دارد. ویژگیهای سیستمهای واگرا: عموماً از سیستمهای تکرو، انقلابی و یا دیکتاتوری هستند. ۲- دارای رهبران و نخبگان درون گرا بوده و علاقه ای به باز کردن مرزها و ایجاد رابطه با دول خارجی ندارند. ۳- سابقه خوبی در ایفای تعهد به پیمانها و اقوال و عهود بین المللی ندارند. ۴- همواره از قرار گرفتن تحت سلطه قدرت بزرگتر نگرانند. ۵- دارای احساسات ملی، قومی یا میهنی و عقیدتی شدید می باشند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۶۶). رابطه تعاملی که در روابط کشورها مطرح است

رابطه تعاملی عبارت است از ارتباطات گوناگون و متقابل بین بازیگران بین المللی یا رابطه ای مبتنی بر برابر قدرت. در این نوع ارتباطات طرفین از سطح نسبتاً برابر قدرت و وزن ژئوپولیتیکی برخوردارند. چنین ارتباطی دارای خصلت اقدام متقابل و محتاطانه می باشد. به عبارتی بازیگران

مربوطه، به یکدیگر نگاه احترام آمیز توأم با احتیاط دارند. روابطی که بین قدرتهای درجه یک جهانی یا منطقه ای و نیز قدرت های درجه ۲ جهانی و یا کشور های همسایه با وزن نسبتاً برابر ژئوپولیتیکی وجود دارد از نوع روابط تعادلی افقی می باشد.

مدل شماره ۱: الگوی رابطه تعادلی

منبع (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۶۳)

لازم است نگرشهای سیاسی دو کشور را به اختصار بیان نمایم.

الف) دیدگاه سیاست خارجی پاکستان: شاید از مهمترین استراتژی منطقه ای پاکستان، استراتژی دفاعی این کشور در منطقه جنوب آسیا به ویژه در قبال هندوستان است. مقامات ارشد پاکستانی به خوبی از این حقیقت آگاهند که نیروی دفاعی پاکستان با نیروهای هندی برابر نیست، از این رو اجتناب از جنگ، اولین هدف در سیاست امنیتی خارجی پاکستان محسوب می شود. پاکستان در سیاست منطقه ای خود از استراتژی دفاعی پیروی می کند؛ زیرا مطمئناً این کشور در پی اتخاذ یک سیاست تهاجمی در قبال

همسایگان خویش ، با مشکلات عدیده ای رو به رو خواهد شد. به عبارت دیگر ، می توان گفت اتخاذ استراتژی متعارف پاکستان ، با دکتترین « دفاع آفندی » مشخص و شناخته می شود. دکتترین دفاع آفندی ضربه ای سریع و پیشگیرانه را تجویز می نماید . در این دکتترین بدست آوردن منطقه نفوذ قلمرو دشمن برای استفاده ابزاری از آن در مذاکرات صلح ، یکی از ارکان اصلی به شمار می آید . با توجه به این که هر دو کشور از یک سیاست تنش زدایی در روابط خود با یکدیگر پیروی می کنند ، می توانند روابط بسیار مطلوبی با هم دیگر در زمینه های فرهنگی ، سیاسی و اقتصادی به خاطر ویژگیهای مشترک برقرار کنند . (محمدی، ۱۳۸۸ : ۲۴۷)

ب) دیدگاه سیاست خارجی ایران :

با توجه به رویکرد دولت جدید در روابط ایران با سایر کشورها به پنج گروه زیر تقسیم بندی شده اند

۱. کشور های همسایه و برخوردار از اهمیت ژئوپلیتیک
 ۲. کشور های اسلامی غیر همسایه
 ۳. کشور های جهان سوم و یا در حال توسعه (جنوب)؛
 ۴. کشور های صنعتی و برخوردارری از فن آوری . (مولانا و محمدی، ۱۳۸۸ : ۱۰۷-۱۱۴)
- در دهه ۱۳۸۰ شمسی به نظر می رسد که شرایط چه از نظر جهانی و منطقه ای و چه از لحاظ داخلی به مرحله ای رسیده بود که امکان اتخاذ سیاستی پویا ، فعال و عالمانه وجود داشت که می توان آن را در قالب چشم انداز بیست ساله در دستور کار قرار داده و دکتترین معین و منسجمی ارائه داد که با آن بتوان با توجه به محتوای سیاست های پیشنهادی و جایگاه جمهوری اسلامی به عنوان یک بازیگر قدرتمند منطقه ای و ذی مدخل در روابط بین الملل نقش کلیدی و اساسی خود را هر چه بهتر بر عهده گیرد.
- به دنبال حوادث ۱۱ سپتامبر و حمله به افغانستان و عراق شکل گرفت. عدم موفقیت ایالات متحده در ایجاد نظام تک قطبی و شکست این کشور در تهاجم به عراق و افغانستان میدان مانور گسترده ای برای بازیگران مستقل منطقه ای همچون جمهوری اسلامی فراهم نمود و اتخاذ یک سیاست مدبرانه و ماهرانه و با بهره برداری از شرایط موجود در قالب یک دکتترین قابل تبیین و ارائه بود.
- شرایط فوق امکان و فرصت استثنایی به جمهوری اسلامی می دهد که از لاک دفاعی در آمد و تهاجم آرام و محکم خود را علیه استکبار آغاز نماید و این سیاست در شرایطی موفق خواهد بود که نه تنها به سیاست تنش زدایی خاتمه داده و سیاست تعامل سازنده و قدرتمندانه را انتخاب کند.
- دکتترین تعامل سازنده عبارت است از: اتخاذ سیاستی فعال ، پویا ، تاثیر گذار ، جهت دار با آگاهی و شناخت دقیق از معادلات سیاسی جامعه بین الملل ، خروج از جایگاه متهم و قرار گرفتن در جایگاه مدعی ، ورود به عرصه سیاست جهانی به عنوان بازیگری قدرتمند با عبور از مرحله تنش زدایی به مرحله پیشرفته تر آن در صحنه بین الملل می باشد .

سطوح مختلف دکتین تعامل سازنده :

این دکتین در شش سطح بین المللی ، جهان در حال توسعه ، جهان اسلام خاورمیانه ، همسایگان و ملی ارائه می گردد. (مولانا و محمدی، ۱۳۸۸ : ۱۱۴)

مهمترین زیر بنای ژئوپولیتیکی ایران عبارت اند از موقعیت ژئوپلیتیکی ، منابع انرژی و ایدئولوژی سیاسی حاکم بر مظام سیاسی کشور . سایر زیربناهای ژئوپولیتیکی اعم از ثابت و متغیر در این مجموعه قادر به ایفای نقش می باشند.

چالشهای نواحی مرز شرقی ایران از درون : تشکیلات دولتی در عرصه های مختلف در بیشتر

منطقه شرق کشور نا کارآمد است. مثل هزاران نفر از شهروندان بلوچ به دلایل مختلف از جمله نا کارآمدی سازمان ثبت احوال از داشتن شناسنامه محروم می باشند. همچنین گسست ارتباطی و اطلاعاتی میان مناطق مرزی و مرکزی کشور خصوصاً در رابطه با مناطقی مانند سیستان و بلوچستان و جنوب خراسان که در انزوای جغرافیایی و اقلیمی طبیعی به سر می برد و نیز مزید بر علت شده است . همچنین سرمایه گذاریهای محدود صورت گرفته در منطقه که معمولاً بخش قابل توجهی از آن در بخش شیعه نشین اجرا شده است به شکلی خود ذهنیت تبعیض را در اذهان تقویت می کند. عدم استفاده از نیرو های اهل سنت در مناصب سیاسی و فرهنگی نیز از دیگر چالشهای جدی در این منطقه است. به گونه ای که بسیاری از مسئولین از افراد غیر بومی اعزامی از تهران یا سایر استانها می باشند.

همچنین مشکل می توان پذیرفت که میان توسعه نیافتگی و انزوای جغرافیایی و اقلیمی ، دوری از مرکز ، مرزی بودن، نسبت بالا بودن جمعیت در روستاهای عشیره ای، کمبود سرمایه گذاری اجتماعی و عمرانی، قاجاق کالا و ضعف نظارت در مرزها و عدم مشارکت هم وطنان اهل سنت در ساختار مدیریتی کشور ، ده ها متغیر دیگر اساساً نسبتی وجود ندارد. به عبارت دیگر نا کارآمدی نهادهای تصمیم گیری و سیاست گذاری هر کدام به سهم خود موانعی برای توسعه مناطق قومی کشور بوده اند که نمی توان و نباید از آنها غافل بود. (کارگر، ۱۳۸۴: ۹۸)

در ضمن عوامل موثر در همگرایی و واگرایی روابط ژئوپلیتیکی دو کشور که می توانند در امنیت نواحی مرزی ایران تاثیر گذار باشند جهت جلو گیری از اطاله کلام به صورت نمودار ارائه می گردد . لازم به ذکر است ، ایران از همان بدو استقلال از سال ۱۹۴۷ تا بحال روابط خود را با کشور همسایه اسلامی گسترش داده است.

مهمترین عوامل واگرایی در روابط ایران و پاکستان و تاثیر آن بر امنیت نواحی مرزی :

الف : آمریکا : در اصل روابط آمریکا با پاکستان به دلیل تلاش برای دستیابی به سلاح اتمی هسته ای تیره است . با ایران به دلیل رهبران ضد آمریکایی خوب نیست اگر چه موقعیت ایران بین خزر و خلیج فارس اهمیت ویژه ای برای آمریکا دارد (عزتی ، ۱۳۷۸ : ۲۲۸) پس از حوادث ۱۱ سپتامبر و اعلام اتهام به بن لادن و طالبان ، مساله حمله به افغانستان برای آمریکا مطرح شد و منطقه آسیای جنوب غربی به

منطقه ای با اهمیت برای آمریکا تبدیل شد به همین خاطر آمریکا پایگاهی برای حمله به افغانستان لازم داشت. از طرف دیگر پاکستان حامی طالبان بود. پاکستان با چرخش ۱۸۰ درجه ای در سیاست خارجی به نفع آمریکا از حمایت طالبان دست برداشت و آمریکا نیز به منظور تقویت اسلام آباد برای مبارزه علیه تروریسم کمک‌هایی نمود. نمودار کمک‌های آمریکا به پاکستان

جدول شماره ۱: کمک‌های مالی آمریکا به پاکستان در سالهای ۲۰۰۱-۲۰۰۴ م. به میلیون دلار

سال ۲۰۰۱	سال ۲۰۰۲	سال ۲۰۰۳	سال ۲۰۰۴
۹۱	۱۱۶۰/۸	۵۱۳/۳	۳۸۵

منبع (محمدی، ۱۳۸۵: ۲۶۹)

آمریکا بعد از اینکه انقلاب اسلامی ایران به وقوع پیوست روابط پر تنش با ایران پیدا کرد و سیاست در مهار ایران را در پیش گرفت اگر چه تحولات اقتصادی آمریکا بر اقتصاد ملی ایران تاثیر گذارده است اما به دلیل عدم حمایت گسترده کشورهای قدرتمند جهان به ویژه اتحادیه اروپا و ژاپن، اقتصاد ملی و اقتصاد نفت ایران به زانو در نیامد. (حسینی، ۱۳۷۹: ۲۵)

به هر حال آمریکا پیرو سیاست‌های خود با نفوذ در پاکستان، افغانستان، عراق، کشورهای حوزه خلیج فارس و نفوذ در کشورهای تازه استقلال یافته کناره در یای خزر تا حدودی از قدرت منطقه ای ایران کاسته است.

ب: چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر: پاکستان دارای مرزهای باز و بدون کنترل با کشور ایران، هند و چین است. به همین دلیل با چالش‌های جدی در کنترل مواد روبرو است، همچنین در ایران به خاطر قرار گرفتن در مجاورت بزرگترین کانون مواد افیونی و واقع شدن در مسیر ترانزیت مواد مخدر، حساسترین موقعیت ژئوپلیتیکی را در میان سایر کشورهای منطقه و حتی جهان دارد. چون ایران مناسب‌ترین و تقریباً آسانترین و نزدیک‌ترین مسیر قاچاق مواد مخدر به قصد کشورهای اروپایی است. و همچنین طولانی بودن مرز شرقی ایران با کشور پاکستان و افغانستان (نزدیک ۲۰۰۰ کیلومتر) و وضع توپوگرافی خاص مرز و حاشیه مرز شرقی از سمت ایران، کنترل مرز را در جلوگیری از ورود کاروانهای قاچاق مواد مخدر با مشکل مواجه کرده است. (محمدی و غنجی، ۱۳۸۵: ۱۰۶)

با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان گفت که این عوامل باعث گردیده در نواحی مرزی ایران نا امنی‌هایی بوجود آید.

*مهمترین عوامل موثر در همگرایی روابط ایران و پاکستان

الف: دین اسلام: کشور پاکستان اصلاً با نام دین اسلام و به عنوان کشوری خاص مسلمانان شبه قاره هند در سال ۱۹۴۷ توسط محمد علی جناح تاسیس گردیده است. (فرزین‌نیا، ۱۳۷۹: ۲۱) و حتی این نام به لحاظ ابتدای بر دین اسلام (پاک) گذاشته شده است (رئیس‌السادات، ۱۳۷۹: ۳۰) پاکستان

کشوری است که تنها علت وجودی آن دین اسلام است و نوع حکومت آن اسلامی است که این عامل بزرگترین عامل در همگرایی دو کشور ایران و پاکستان می تواند باشد. هر چند عربستان سعودی به عنوان رقیب ایران و سایر کشور های منطقه، معادله ژئوپلیتیکی ایران با همسایگانش به ویژه افغانستان و پاکستان را پیچیده ساخت.

شاید این یکی از عواملی بود که موجب گردید ایران پس از خاتمه جنگ تحمیلی، از صدور انقلاب اسلامی در منطقه به ویژه خلیج فارس کمتر سخن به میان آورد (بدیعی، ۱۳۸۱: ۱۹۵) با نظر به اینکه حدود ۲۴۰ میلیون نفر شیعه از جمعیت اسلام را تشکیل می دهد این در حالی است که جمعیت زیادی از جهان اسلام (حدود یک میلیارد و دویست میلیون نفر) را مسلمانان اهل سنت تشکیل می دهند ایران و پاکستان بر اساس دین اسلام می توانند روابط ژئوپلیتیکی مطلوب با یکدیگر برقرار نمایند.

ب: وجود هویت مشترک ایرانی در دو کشور ایران و پاکستان، پراکنش اقوام بلوچ در سه کشور ایران، پاکستان و افغانستان می تواند عاملی برای پیشرفت مناطق مرزی باشد. به شرطی که اشتراکات فرهنگی و سیاسی در جهت تقویت روابط ایران و پاکستان باشد. در طی سال های اخیر برگزاری کنفرانس علامه اقبال لا هوری در موسسه مطالعات بین المللی و سیاسی تهران مهمترین روابط فرهنگی دو کشور محسوب می شود (نظیف کارو نوروزی، ۱۳۸۲: ۱۸۸)

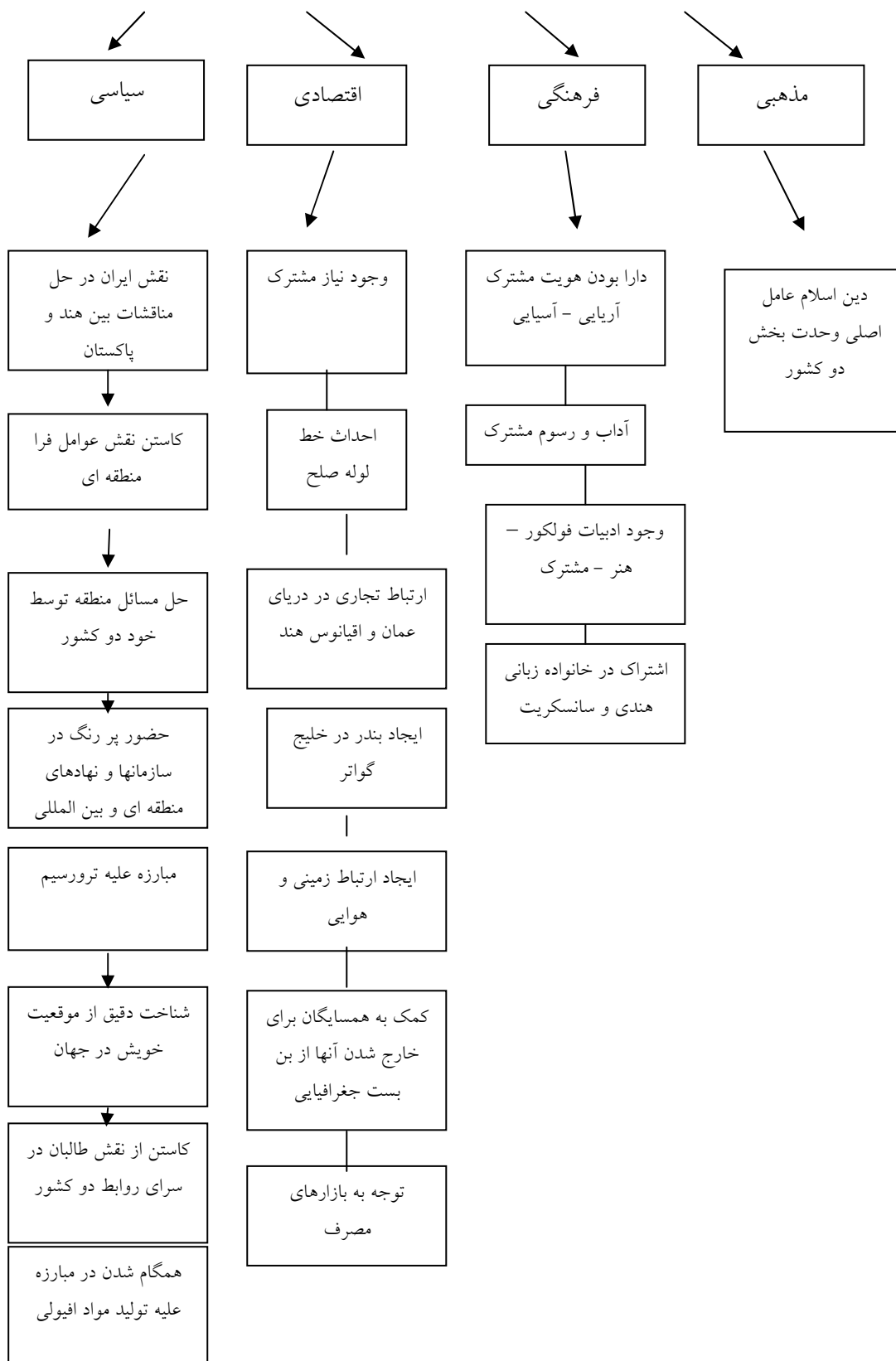
ج: پروژه احداث خط لوله گاز ایران به هند از طریق خاک پاکستان عامل مهمی در همگرایی دو کشور: ایران قلب خاورمیانه است و به واسطه موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژی یکی از بهترین گزینه های انتقال انرژی گاز به هند (بازار مصرف) می باشد. (شهلائی، ۱۳۸۵: ۴۹) اگر ایران و پاکستان در مورد احداث خط لوله گاز به هندوستان به توافق برسند از نظر اقتصادی به هم نزدیک می شوند چون امروزه بیشتر مناسبات سیاسی کشورهای جهان به طرف ژئواکونومیک (اقتصاد محور) پیش می روند همین روابط اقتصادی باعث شکل گیری روابط سیاسی پایدار می گردد. هر چند قدرتهای فرا منطقه ای مانع این کار می شوند.

د: ساختن بندر در خلیج گواتر برای دسترسی به اقیانوسیه شرق آسیا و آبهای آزاد عامل دیگر همگرایی دو کشور است. هر چند ایران و پاکستان اختلافات عمده ای در زمینه مرزهای خشکی ندارند ولی در مساله مرز دریایی این دو کشور در خلیج گواتر هنوز به انجام نرسیده است که اگر این امر تحقق پیدا کند می تواند روابط دو کشور را مطلوب گرداند. (نامی، ۱۳۸۸: ۲۸۶)

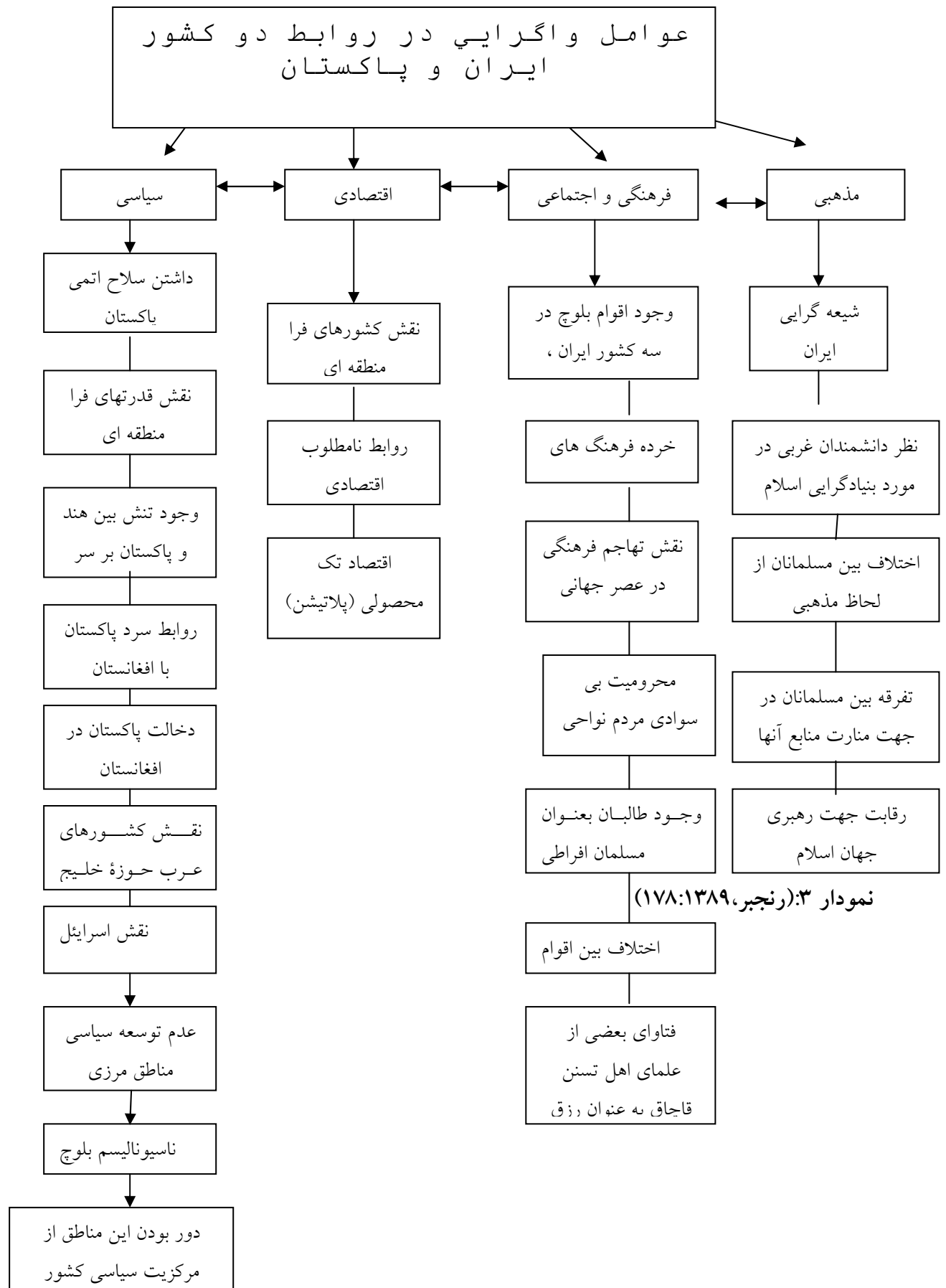
در جمع بندی مطالب مندرج در مقاله می توان گفت عواملی در همگرایی و واگرایی رتباط دو کشور دخیل هستند که اگر عوامل همگرا تقویت شوند باعث رونق و توسعه مناطق مرزی از نظر سیاسی و اقتصادی خواهد شد و دیگر ما کمتر شاهد نا امنی در نواحی مرزی خواهیم بود. در پاسخ به فرضیه نخست امنیت در نواحی مرزی متأثر از روابط ایران و پاکستان می باشد و فرضیه مطروحه قابل قبول است.

در جواب به فرضیه دوم ایران و پاکستان با برخورداری از پیوند های ژئوپلیتیکی نظیر دسترسی به بازارهای مصرف آسیای مرکزی و شبه قاره هند و اشتراکات ژئوپلیتیکی، ژئوکالچری و ژئواکومیکی که با یکدیگر دارند می توانند در صورت استفاده از این موقعیت ها امنیت در محور شرق را بهتر تا مین کنند پس فرضیه دوم نیز قابل قبول است.

عوامل همگرایی در روابط دو کشور ایران و پاکستان

نمودار ۲: (رنجبر، ۱۳۸۹: ۱۷۷)

جدول شماره ۲: مقایسه دو کشور ایران و پاکستان بر اساس عوامل موثر ژئوپلتیکی در قرن ۲۱

عناوین	جایگاه ایران	جایگاه پاکستان	نحوه ی اثر	توضیحات
نظریات جهانی ژئوپلتیک	بر اساس نظریه دریایی ماهان ، از طریق خلیج فارس و دریای عمان دارای موقعیت ساحلی است و با در اختیار داشتن تنگه هرمز از موقعیت گذرگاهی و استراتژیک بهره مند است بر طبق نظریه مکیندر و اسپایکمن ، بخشی از سرزمین ایران جزء سرزمین قلب است و بقیه نقش حاشیه ای دارد .	بر اساس نظریه مکیندر در منطقه هلالی داخلی و اطراف منطقه محور قرار دارد و در نظریه دریایی ماهان دارای موقعیت دریایی است . از حیث دریایی جایگاه ویژه ای دارد . طبق نظریه ریملند اسپایکمن در منطقه ریملند و توانایی کسب قدرت بری و بحری دارد .	مثبت	ایران و پاکستان دارای اشتراکات زیر می باشند : ۱- هر دو کشور دارای جمهوری اسلامی هستند ۲- دارای هویت آریایی هستند . ۳- از نظر نظامی در خاور میانه مطرح هستند . ۴- هر دو دارای جمعیت فعال هستند . ۵- هر دو به آبهای گرم جنوب و به آسیای مرکزی دسترسی دارند ۶- هر دو از موقعیت گذرگاهی برخوردارند ۷- هر دو با چالش های مواد مخدر روبرو هستند .
موقعیت	ارتباط دهنده سه قاره اروپا ، آفریقا و آسیاست ، نقش ارتباطی در استراتژیهای ی بری و بحری دارد و دارای موقعیت ساحلی و گذرگاهی (استراتژیک) است .	از نظر موقعیت در جهان اسلام دومین کشور مسلمان جهان است و در منطقه خاور میانه دومین قدرت اتمی	*	
وسعت	۱۶۴۸۱۹۵ کیلومتر مربع (شانزدهمین کشور جهان)	پاکستان با مساحت ۷۹۶۰۹۵ کیلومتر مربع از نظر وسعت سی و دومین کشور جهان است .	*	
توپوگرافی	مرزها	همسایگی با ۱۵ کشور ، دارای مرزهای آبی و خشکی	*	
	شبکه آبها	دسترسی به دریای آزاد جنوب (گرم) از طریق خلیج فارس و تنگه هرمز و دریای عمان ، دارای مرز ساحلی با دریای خزر دارای رودخانه های قابل توجه مرزی- داخلی	*	
	ناهمواریها	دارای رشته کوههای البرز و زاگرس و موقعیت مناسب دفاعی با پستی و بلندیهای زیاد	*	
شکل کشور	چهارضلعی نامنظم که قطر بزرگ آن ۱۴۰۰ کیلومتر و قطر کوچک آن ۱۴۰ کیلومتر است .	جزء کشورهای طولیل است و شکلی شبیه متوازی الاضلاع کشیده دارد .	*	۸- هر دو به انبار نفت جهان دسترسی دارن
جمعیت و هرم سنی	از ابتدای سده حاضر تا کنون جمعیت ایران از ۱۰/۴ میلیون نفر به حدود ۶۰ میلیون نفر افزایش یافته است . با توجه به میزان رشد بالا از جمعیت جوانی برخوردار است بر اساس آخرین آمارها ، ۲۲ درصد این جمعیت فعال و ۷۸ درصد آن مصرف کننده یا غیر فعال هستند .	در سال ۲۰۰۵ میلادی جمعیت پاکستان ۱۷۷/۵۹ میلیون نفر بوده است . از سال ۱۹۸۲م . که نرخ رشد جمعیت ۳/۶ درصد بوده در سال ۲۰۰۵م . به ۲/۶ درصد رسیده است این کشور در راستای کاهش فقر در نظر دارد تا نرخ رشد جمعیت را در سال ۲۰۱۲ به ۱/۶ درصد برساند .	*	۹- هر دو در نظر به هانتینگتن جزء تمدن اسلامی هستند ۱۰- هر دو متاثر از نقش طالبان بعد از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ می باشند . ۱۱- هر دو دارای اقتصاد تک محصولی (پلاتیشن) هستند .
منابع	۱۳ درصد منابع جهان را در اختیار دارد که عمده ترین آنها نفت و گاز است .	دارای منابع محدود نفت ، ذغال سنگ نا مرغوب ، ۵ نوع معدنی شناخته شده و گاز در ایالت بلوچستان است .	*	
بافت سیاسی و اجتماعی	از نظر عقیدتی تا "تیر زیادی بر کشورهای مسلمان منطقه دارد اید نولوژیحاکم بر انقلاب اسلامی ، امروزه به عنوان عامل حرکت جنبشهای اسلامی مطرح است .	از نظر عقیدتی ۹۷ درصد مردم پاکستان پیرو دین مبین اسلام و ۳ درصد ادیان دیگر و دارای اقوام مختلف پنجابی ، سندیه ، بلوچها و پشتونها می باشد .	*	

منبع: (رنجبر ، ۱۳۸۹: ۱۷۹)

پیشنهادات

پیشنهاداتی در جهت تحکیم روابط ایران و پاکستان به طور خلاصه ارائه می گردد :

- ۱- توافق بر سر احداث خط لوله گاز و عبور آن از طریق خاک پاکستان به هند .
 - ۲- ایجاد بازار چه ای مرزی .
 - ۳- توزیع منابع دو کشور در مناطق مرزی مشترک.
 - ۴- ایجاد بندر در خلیج گواتر جهت دسترسی به شرق آسیا، اقیانوسیه و جهان .
 - ۵- حل مشکلات کشمیر توسط ایران .
 - ۶- کاستن از نقش قدرتهای فرا منطقه ای .
 - ۷- همکاری دو جانبه در جهت مبارزه با قاچاق مواد مخدر .
 - ۸- حضور پر رنگ در سازمانهای منطقه ای نظیر ا کو و سازمان کنفرانس اسلامی.
 - ۹- تکمیل و احداث خطوط ارتباطی بین دو کشور.
 - ۱۰- بهره مندی از دین مبین اسلام و اشتراکات فرهنگی و تمدنی در جهت حصول به روابط حسنه.
- در یک جمع بندی کلی می توان گفت به خاطر حضور آمریکا در اطراف ایران و جلوگیری از رشد سیاسی ایران در منطقه بخصوص همسایگان شرق تا بحال روابط بسیار نزدیکی بین ایران و پاکستان برقرار نشده است همین امر مهمترین علت نا امنی در نواحی مرزی ایران می باشد.

منابع و ماخذ:

- ۱- اطاعت، جواد، ژئوپلیتیک و سیاست خارجی ایران، ۱۳۷۶، تهران، نشر سفیر
- ۲- برژنسکی، زیبکنیو، در جستجوی امنیت ملی، ترجمه: ابراهیم خلیلی، ۱۳۶۹، تهران، نشر سفیر بلیس
- ۳- حافظ نیا، محمد رضا، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، ۱۳۸۵، مشهد، انتشارات نیروهای مسلح
- ۴- حسینی، سردار، طالبان تهدیدی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹، فصل نامه مطالعات راهبردی شماره ۷-۸، تهران، انتشارات مطالعات راهبردی
- ۵- رنجبرکلور، علی، ۱۳۸۹، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی
- ۶- روشندل، جلیل، امنیت ملی و نظام بین الملل، ۱۳۷۶، تهران، انتشارات سمت
- ۷- رئیس السادات، عبدالحسین، شناسنامه فرهنگی پاکستان، ۱۳۷۹، تهران، انتشارات سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی
- ۸- شهلائی، محسن، ۱۳۸۶، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی
- ۹- عزتی، عزت الله، ژئواستراتژی و قرن بیست و یکم، ۱۳۷۸، تهران، انتشارات سمت
- ۱۰- فرزین نیا، زیبا، پاکستان، ۱۳۷۶، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه
- ۱۱- فرید من، لورنس، امنیت و امنیت ملی، ۱۳۷۸، فصل نامه گزیده مطالعات سیاسی - امنیتی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، جلد اول، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
- ۱۲- قوام، عبد العلی، اصول سیاست خارجی و سیاست بین الملل، ۱۳۸۸، چاپ پانزدهم، تهران، انتشارات سمت
- ۱۳- مجتهدزاده، پیروز، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، ۱۳۸۶، چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت
- ۱۴- محمدی، حمید رضا و غنجدی، محمد، چالش های ژئوپلیتیکی مواد مخدر در جنوب غرب آسیا (با تاکید بر ایران، پاکستان و افغانستان)، ۱۳۸۵، فصل نامه ژئوپلیتیک، سال دوم، شماره اول و دوم، تهران، انتشارات سازمان جغرافیای نیروهای مسلح
- ۱۵- محمدی، ناصر، جغرافیای کشور همجوار پاکستان، ۱۳۸۵، تهران، انتشارات سازمان جغرافیای نیروهای مسلح
- ۱۶- مومن زاده، رضا، مفاهیم اساسی در رابطه با جغرافیا و امنیت، ۱۳۸۸، مجله سپهر، دوره شانزدهم، شماره شصت و چهار، تهران، انتشارات سازمان جغرافیای نیروهای مسلح
- ۱۷- نامی، محمد حسن، جغرافیای کشور پاکستان با تاکید بر ایالت بلوچستان، ۱۳۸۸، تهران، انتشارات جغرافیای نیروهای مسلح.